

RESSENYES

No tot el que és sòlid s'esvaeix en l'aire

Agustí Colomines i Companys

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Joan Ramon RESINA, *La vocació de modernitat de Barcelona. Auge i declivi d'una imatge urbana*, Barcelona, Galaxia Gutenberg, 2008.

Montserrat GUIBERNAU, *La identidad de las naciones*, Barcelona, Ariel, 2009.

En una entrevista que li van fer, Joan Ramon Resina (Barcelona, 1956), professor a la universitat nord-americana de Stanford, deia que el seu llibre «és un destil·lat de la meva relació prèvia amb la ciutat de Barcelona i la continuïtat molt potent de la ciutat en el propi imaginari personal». El llibre, que és una traducció de l'original anglès, és una anàlisi de l'aparició de la noció de modernitat a Barcelona i alhora de la voluntat de crear una ciutat moderna des de finals del segle XIX i fins que va entrar en crisi als anys noranta del segle XX. És la història de la ciutat durant un segle vista a través de la representació simbòlica. Certament, la història que explica *La vocació de modernitat de Barcelona* arrenca, per dir-ho així, amb l'impacte baptismal que l'atemptat del 7 de novembre de 1893, perpetrat per l'anarquista Santiago Salvador Franch, va tenir en l'imaginari social modern barceloní. Aquest atemptat, que va tenir lloc al Liceu, des d'aleshores baluard dels valors de l'elit del cap i casal, és considerat per Resina com una d'aquestes representacions simbòliques que van configurar la identitat barcelonina, com també ho foren les diverses exposicions universals, començant per la del 1888. Per contra, la victòria de Franco, la Transició, els Jocs Olímpics o el Fòrum són símbols de la desfiguració d'una Barcelona capital de la catalanitat.

L'origen d'aquesta història, que consisteix a descriure la voluntat de les classes dirigents al llarg d'un segle i mig per fer de Barcelona una ciutat mediterrània però sobretot europea, remunta a l'any 1848, que fou quan es va inaugurar la primera línia ferroviària d'Espanya que unia Barcelona amb Mataró, i el 1854, que fou quan es van començar a sentir les veus que reclamaven l'enderroc de les muralles i la reforma urbanística que donaria peu a l'Eixample de Cerdà. Hi ha un capítol sobre l'arribada del tren, la creació del ferrocarril, i el canvi que això provoca sobre com es mira la ciutat, i del que representa l'Exposició Universal del 1888. Un altre capítol tracta de la Guerra Civil i la difícil represa de la consciència de catalanitat a la postguerra, posant un èmfasi especial en la memòria, ja que l'etapa més dura del franquisme es caracteritza per la voluntat d'eliminar completament aquell corrent formador d'imatges de la ciutat que va de finals del segle XIX als anys trenta del segle XX. *«On es refugia aquesta memòria dels anys de la foscor i com s'efectua la represa?»* —es pregunta Resina. *«Ho focalitzo —diu— a través d'una novel·la essencial per entendre tot aquest període, que és La plaça del Diamant»*. Aquesta burgesia, ofegada políticament però puixant en l'aspecte econòmic, va voler construir, doncs, una capital que fos europea i oberta —moderna, a la fi— i alhora capital de Catalunya, sense renunciar, però, a liderar la modernitat espanyola. Però amb Franco es van acabar les vel·leïtats de lideratge i va obligar l'elit catalana a acomodar-se al règim o bé a exiliar-se. La majoria es va acomodar i no va aixecar el cap fins a la Transició. I tanmateix, la tesi de Resina és que aquell model de Barcelona que s'havia anat consolidant guiat pel catalanisme polític i cultural des de finals del segle XIX fins almenys el 1936, a pesar de les batzegades com ara la dictadura de Primo de Rivera, l'any 2004 s'havia esgotat totalment. Ja no existia. O encara millor, havia portat fins al límit aquella desnacionalització que havia començat amb els gestors municipals barcelonins de la Transició, alguns dels quals s'havien forjat en les files del franquisme. La modernitat d'aquesta Barcelona olímpica, per resumir-ho molt, es va fer a costa de sacrificar la catalanitat de la capital per reduir-la a una realitat fantasmagòrica, mancada de referents històrics. Només cal recordar la polèmica sobre les ruïnes del Born, encetada pels defensors dels llibres davant les pedres, partidaris de soterrar un dels pocs testimonis físics de la destrucció de la ciutat a càrrec de les tropes borbòniques el 1714 amb el

pretext de dedicar l'edifici a «*allò que de veritat interessa la gent*». «*Llibres contra pedres*»; així es va resumir la polèmica, que es va resoldre amb la decisió d'integrar l'espai al circuit turístic, amenitzant-lo amb una àrea comercial, per fer de l'antic mercat del Born una mena de Covent Garden. Té raó Resina, perquè la meua discrepància amb aquesta solució és el que va portar-me a abandonar la comissió conjunta entre l'Ajuntament i la Generalitat que va prendre aquesta decisió. La qüestió del Born, per tant, s'ha convertit en la metàfora del declivi barceloní, perquè després de tanta polèmica, les ruïnes són, encara ara, pura runa, sense llibres ni pedres. I és que la Barcelona del període democràtic s'ha reconstruït, per dir-ho a la manera de Resina, «*en clau de societat futuritzable després de les seves arrels culturals*».

El diagnòstic de Resina és molt negatiu, sobretot perquè creu que la descatalanització és avui dia més greu que fa vint, trenta o quaranta anys. Com molts altres acadèmics, Resina idealitza el període republicà, que quant a la catalanitat va ser molt menys exemplar del que l'anomenada historiografia frontpopulista ha explicat. L'ensenyament en català, per posar un exemple més que emblemàtic, era, al contrari d'ara, minoritari, com també ho eren els espectacles, diguem-ne populars, en català. Sigui com sigui, per a Resina la imatge cultural, econòmica i política de Barcelona es va forjar en les últimes dècades del segle XIX, que és quan es van fer evidents tots els elements que havien de dotar Barcelona d'una personalitat moderna: la puixança industrial, el naixement organitzat de la classe obrera, l'art i l'arquitectura modernista, l'estandardització de la llengua catalana (cabdal per al renaixement literari) i el sorgiment d'un nacionalisme català teòricament madur. I això és el que caldria recuperar, segons ell, atès que la Barcelona democràtica ha estat una oportunitat perduda, perquè no ha aconseguit que la capital catalana recuperi el lideratge cultural i econòmic que havia tingut entre el 1880 i el 1992, període de la veritable modernitat barcelonina, durant el qual, a més, no va renunciar mai a la identitat catalana que l'havia fet possible.

L'enfocament de Resina és més literari que no pas històric, cosa que no ens ha d'estranyar gens, atesa l'especialització de l'autor. És per això que l'anàlisi sociològica i literària, molt ben representada en el capítol dedicat a la imatge que la novel·la de Juan Marsé *El amante bilingüe* ha projectat de

Barcelona, és el fonament de la seva argumentació. Resina, doncs, aborda la qüestió de les identitats, que és també, i sobretot, el nucli de l'assaig que Montserrat Guibernau (Vilanova i la Geltrú, 1960) ha publicat recentment: *La identidad de las naciones*. Aquest llibre, que és una versió actualitzada de l'assaig publicat inicialment en anglès, arrenca amb un pròleg gairebé costumista en el qual l'autora ens explica, entre altres coses, el seu viatge diari a bord de l'autobús 25 des de l'estació de Liverpool Street fins al Queen Mary College, la universitat on treballa. El Queen Mary està situat a l'East End londinenc, l'anomenat *Londonistan* per la periodista Melanie Phillip en un famós llibre sobre la propagació de l'islamisme al Regne Unit durant els darrers vint anys. El plantejament de Guibernau és més acadèmic que no pas el de Phillip, atès que, d'entrada, es pregunta, sense escandalitzar-se, «*cuántas nacionalidades, cuántas lenguas y religiones y cuántas identidades nacionales caben en un solo autobús que circula por una de las áreas más heterogéneas de Londres*». Estudiosa des de fa temps dels nacionalismes i de les identitats nacionals, Guibernau analitza la transformació experimentada per la identitat a la llum de l'evolució dels estats nació, la descentralització i l'autonomia polítiques per donar resposta a les demandes de les nacions sense Estat; els condicionants que imposen les instàncies supraestatsals com ara la UE, i, finalment, el que acabo d'explicar seguint el relat del seu viatge en autobús: el fenomen migratori, que a tot arreu s'ha convertit en el principal factor de desestabilització. Guibernau estudia en profunditat el repte plantejat als estats occidentals que no saben com fer-ho per mantenir la cohesió social i un mínim d'identitat compartida entre una població d'orígens molt diversos. I, per començar, constata que hi ha nous ciutadans que es neguen a participar de la cultura, les lleis i els principis d'estil de vida del país d'acollida. En aquest sentit, l'assaig de Guibernau connecta amb el de Resina, que també s'ocupa de la falta d'integració de la immigració, passada i actual, en el projecte de catalanitat compartida en l'espai urbà barceloní.

Els problemes dels estats nació per aconseguir una cohesió identitària són els mateixos, segurament fins i tot incrementats, que els que tenen les nacions sense Estat per aconseguir sobreviure a pressions tan diverses i intenses. Davant d'aquest problema es produeixen dues reaccions, diu Guibernau: la proliferació de partits radicals de dreta populista, defensors de les identitats pures, que és el que ha passat a Àustria o a Holanda —però que

també va adquirint força a la Gran Bretanya o a Catalunya—, i l'aparició d'un cosmopolitisme segons el qual totes les persones haurien de rebre un tracte igual dins els límits del nacionalisme democràtic i un sentiment de ciutadania mundial. Seguint els casos d'Àustria, Gran Bretanya, Espanya, Canadà i els Estats Units, Guibernau va desglossant el sentit d'aquesta seva proposta per fer front, en definitiva, a les conseqüències de la immigració en les nacions occidentals en un món globalitzat. Partint, doncs, d'un enfocament sociològic i politològic, Guibernau creu que les identitats nacionals no han perdut força amb la globalització. Al contrari, ens diu, és probable que s'enforteixin en el futur precisament perquè la immigració transforma la identitat nacional, però al capdavant també la reforça. No vull dir amb això que Guibernau defensi l'estèril multiculturalisme. No, de cap manera, perquè més aviat és del parer que a mitjà termini hi haurà una reacció adversa en contra d'Europa i dels Estats Units. Com en el cas de Resina, Guibernau pren posició i reclama el deure dels immigrants d'acceptar els valors de les institucions i la cultura política de la societat d'acollida —i aprendre'n la llengua, els principis i les tradicions—, tot respectant-los, és clar, el dret a la pròpia cultura.

La proposta de Guibernau per encarar els reptes de la nova modernitat és el que ella anomena «identitat cosmopolita». A parer seu, en l'era global els principis cosmopolites representen un avenç, un objectiu i una aspiració envers un món més just, amb menys desigualtat i amb menys misèria. El cosmopolitisme representa un progrés ètic i moral, de la mateixa manera que en un temps passat la democràcia i la sobirania popular van representar un avenç respecte de l'Antic Règim, quan el govern dels pobles no era decidit d'acord amb el consentiment dels ciutadans, sinó de forma arbitrària apel·lant al llinatge, a la voluntat de Déu o a la força. La identitat cosmopolita que ens proposa Guibernau no és, en aquest sentit, dissolutiva de les identitats nacionals. Més aviat n'és una reinterpretació. Com va escriure Francesc-Marc Álvaro a «Todos podríamos ser Walt Kowalski» (*La Vanguardia*, 13/04/2009), el llibre de Guibernau aborda teòricament el que la pel·lícula *Gran Torino*, de Clint Eastwood, tracta visualment: el racisme, la por i la incertesa de Walt Kowalski, un obrer blanc jubilat, veterà de la guerra de Corea, que viu en un barri repoblat per asiàtics als quals odia. *Gran Torino* és una metàfora sobre el món globalitzat, perquè «*la cinta explica bien como el tradicional melting pot norteamericano (italianos, irlandeses, judíos, polacos*

y demás, todos agrupados bajo unos valores básicos) se ve puesto en duda por la acentuación de un mosaico multicultural donde la exaltación de lo particular no encuentra acomodo fácil en un nuevo relato colectivo». Aquest és sempre el problema. La tensió entre la identitat pròpia i l'espai comú, col·lectiu, que es transforma a una velocitat tan ràpida que de vegades hi ha qui no és capaç d'assimilar-ho. Guibernau defensa, i jo ho comparteixo, com també ho fa Álvaro, que el futur passa per buscar una síntesi entre els postulats cosmopolites i els nacionalismes democràtics per afavorir identitats nacionals poroses i articulades a partir dels valors del pluralisme. Només així es podrà fer front al creixement del populisme xenòfob i als intents de dissoldre totes les identitats en l'aire d'un multiculturalisme que, de fet, és fragmentador. Ser moderns és viure una vida de paradoxes i contradiccions, assegurava Marshall Berman en un assaig titulat, precisament, *All that is solid melts into air* (Nova York, 1982). És estar dominats per organitzacions burocràtiques gegantines que tenen el poder de controlar, i sovint de destruir i d'amenaçar tot el que som: les comunitats, els valors i les vides. I tanmateix, ser modern també és la capacitat d'enfrontar-nos a aquesta inèrcia, de lluitar per canviar el món i fer-lo nostre. En fi, ser revolucionari i conservador ensems sense cap mena de complex.

Els professors Resina i Guibernau ens han ofert dos assajos sobre la identitat que caldria prendre en consideració. No sé si ho farem, perquè en aquest nostre país, que discuteix sense parar sobre si la catalanitat és viva o bé si a dures penes sobreviu, tendim a fer molt pot cas dels il·lustres exiliats acadèmics, el prestigi dels quals, tanmateix, està avalat per la posició acadèmica de cadascú, als EUA i a la Gran Bretanya.